

NÂBÎ'NİN ORTA İNSAN TİPİ BAĞLAMINDA TÜRK ATASÖZLERİNDE İKTİDAR ALGISI¹

Havva YILDIZ²

Öz

Orta insan tipi, toplumsal düzen içerisinde kendi sınırları içinde kalmayı tercih eden, kanaatkâr ve uyumlu nitelikleriyle dikkat çeken bir karakter yapısını temsil eder. Bu insan tipi, gerek gündelik yaşam pratiklerinde gerekse iktidar yapıları karşısında sergilediği temkinli duruşla toplumsal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol üstlenir. Çalışmanın amacı atasözleri aracılığıyla toplumun iktidar yapıları karşısında benimsediği tutumu ve orta insan tipinin iktidar kavramına yönelik bakış açısını ortaya koymaktır. Çalışmada, iktidar yapılarıyla arasına mesafe koyarak kendini koruma güdüsüyle hareket eden ve toplumsal düzene uyum sağlama eğiliminde olan “orta insan tipi”nin atasözlerinde nasıl temsil edildiği ile bu temsilin toplumsal denge ve uyum üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada seçilen atasözleri, söylem analizi yöntemiyle incelenmiş ve orta insan tipinin iktidara karşı geliştirdiği tutumun toplumsal düzende üstlendiği rol yorumlanmıştır. Orta insan tipinin, iktidara karşı sergilediği edilgen ve temkinli yaklaşım, Türk halk kültürünün özgün yapısı ve değer sistemleri ışığında değerlendirilmiştir. Böylece, orta insan tipi ile iktidar arasındaki ilişkinin derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta İnsan Tipi, İktidar, Türk Atasözleri, Sosyo-Kültürel Yapı, Toplumsal Denge.

Jel Kodları: D1, D13, D7, D70, D8, D83, Z1, Z10.

THE PERCEPTION OF POWER IN TURKISH PROVERBS IN THE CONTEXT OF NÂBÎ'S MIDDLE MAN TYPE

Abstract

The middle human type represents a character structure that prefers to stay within its own boundaries within the social order and draws attention with its austere and harmonious qualities. This human type plays an important role in ensuring social stability with its cautious stance both in daily life practices and against power structures. This study seeks to reveal the attitude adopted by society toward power structures and to explore the viewpoint of the average individual on the concept of power through proverbs. The study analyses how the ‘middle human type’, which acts with the motive of self-preservation by distancing itself from power structures and tends to adapt to the social order, appears in proverbs and its effects on social balance and harmony. The proverbs selected in this study were analysed by discourse analysis method and the role of the middle man type's attitude towards power in the social order was interpreted. The passive and cautious approach of the middle man type towards power is evaluated in the light of the unique structure and value systems of Turkish folk culture. In this way, the study contributes towards a more thorough understanding of the link between the average individual and power.

¹ Bu çalışma 5-6 Aralık 2024 tarihlerinde gerçekleşen Trakya Üniversiteler Birliği (TÜB) 8. Lisansüstü Öğrenci Kongresi’nde sunulmuş olan özet bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye / havvablkc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3835-2250

Makalenin Türü (Article Type): Araştırma Makalesi (Research Article)

Makale Geliş Tarihi (Received Date): 11.04.2025

Makale Kabul Tarihi (Accepted Date): 12.04.2026

DOI: 10.56337/sbm.1674239

Atıf (Cite): Yıldız, H. (2026). Nâbî'nin Orta İnsan Tipi Bağlamında Türk Atasözlerinde İktidar Algısı, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2026(1), 1-19.

Keywords: Middle Human Type, Power, Turkish Proverbs, Socio-Cultural Structure, Social Balance.

Jel Codes: D1, D13, D7, D70, D8, D83, Z1, Z10

1. Giriş

Her atasözü, toplumsal yaşamda bireylerden beklenen davranış biçimlerini yansıtan, genel kabul görmüş bir ilke ya da norm niteliği taşır. Bu yönüyle atasözleri, bir milletin karakteristik özelliklerini, hayata karşı geliştirdiği tutum ve zihniyet yapılarını hem yansıtan hem de şekillendiren özlü sözler olarak değerlendirilebilir. Tüm milletlerin kültürel mirasında nesilden nesile aktarılan yol gösterici ve öğüt verici sözlü ifadeler arasında yer alan atasözleri, sözlü kültür ve edebiyatın en kısa ve kalıplaşmış en basit anlatım biçimlerinden biridir. Çobanoğlu'nun (2004, s. 1-3) da belirttiği gibi bu tür sözler, farklı toplumlar tarafından “kanatlı söz”, “nasihat”, “cevherli söz”, “ibret verici söz”, “altın söz”, “dilün gülzârı”, “halk mektebi”, “halk hikmeti”, “ruhun tabibi” ve “aklın gözü” gibi anlam yüklü kavramlarla adlandırılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise “atasözü” olarak tanımlanmaktadır.

Atasözleri, bireysel deneyimlerin ürünü olmayıp, toplumun ortak deneyimi ve kolektif bilinci doğrultusunda şekillenir. Gündelik yaşamın deneyimlerinden süzölmüş ortak gözlemlerin birikimini yansıtır ve toplumsal grubun ortak değerleri doğrultusunda biçimlenerek işlevsellik kazanırlar. İlk aşamada belirli bir birey tarafından üretilmiş olsalar da, zamanla bu yaratıcı unutulmuş; söz, toplum tarafından benimsenmiş, kolektif beğeni ve düşünce süzgecinden geçirilerek yeniden şekillendirilmiş ve dönüştürülmüştür (Çobanoğlu, 2018, s.78). Bu süreç, atasözlerinin yalnızca dilsel birer ifade değil; aynı zamanda toplumun değer yargılarını, dünya görüşünü ve yaşam felsefesini yansıtan güçlü kültürel göstergeler hâline gelmesini sağlamıştır.

Anlam derinliği ve konu çeşitliliği bakımından son derece zengin olan atasözleri, uygun bağlamlarda kullanıldıklarında düşüncenin etkisini artıran ve toplumsal hayatta karşılaşılan sorunların çözümünde işlevsel rol oynayan sözlü kültür unsurlarıdır. Bu özellikleriyle atasözleri, yalnızca geçmiş deneyimlerin aktarımını sağlayan değil; aynı zamanda toplumsal düzeni yönlendiren ve destekleyen bir düşünce sisteminin ifadesi olarak önem taşımaktadır.

Başka bir deyişle, atasözleri, herhangi bir fikri veya hükmü onaylamak ya da eleştirmek amacıyla “muhakeme edilmeden” kullanılabilen, sosyal ve kültürel değerlerce meşruluğu kabul edilmiş en etkili araçlardır. Atasözlerinin temel işlevi de budur (Çobanoğlu, 2004, s. 7). Yani belirli sosyal ve kültürel bağlamlarda, benzer olaylar üzerinden akıl ve mantığa dayanan sonuçlar çıkararak meşruiyet sağlamaktır. Bu işlev, atasözlerinin kullanımında, benzer bir olayın önceden yaşanmış bir örneğinden elde edilen aklî sonuçlarla ilişkilidir. Bir başka ifadeyle, ikinci olayın doğruluğu, ilk olaydan türetilen mantıksal çıkarımlarla belirlenir. Bu süreç, atasözlerinin sosyal ve kültürel bir norm olarak kabul edilmesini sağlamakta ve iletişim bağlamında doğruluklarının meşruluğunu temellendirmektedir (Çobanoğlu, 2004, s. 7-8; 2018, s.78). Kısaca, geçmişte yaşanmış bir olaydan çıkarılan sonuçlar, benzer durumlara uygulanarak doğruluk ve haklılık zemini oluşturur. Böylece atasözleri, sosyal ve kültürel normların meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynar. Dilin sınırlarını aşarak kültürel belleğin taşıyıcısına olan atasözleri, hem geçmişin bilgeliğini bugüne taşır hem de günümüz toplumsal davranışlarını şekillendiren normatif bir güç olarak varlığını sürdürür.

Tarihin farklı dönemlerinde, dünya üzerindeki hemen hemen her toplum ve kültürde, bireylerin önem verdikleri konularda fikir birliğine ulaşmaya çalıştıkları ve bu fikir birliklerine dayanarak çeşitli değerler geliştirdikleri bilinmektedir. Bu değerler, toplumların olaylara, durumlara, canlılara ve cansız varlıklara ilişkin ortak inanç ve tutumlarını şekillendirmiş ve farklı yollarla genç kuşaklara aktarılmıştır. Genç kuşaklara bu değerlerin aktarımı, toplumun varlığını, birliğini, işleyişini ve sürekliliğini sağlama amacını taşımaktadır (Uğuzman, 2014, s. 1). Bu aktarım sürecinde toplumlar, eğitici ve yönlendirici nitelikteki sözlü halk ürünlerinden yararlanmış ve bu ürünler arasında atasözleri önemli bir yer edinmiştir.

Atasözleri, kısa ve özlü yapısıyla bireylere yol gösterici olması ve öğüt verici işleviyle dikkat çekmektedir. Türk Dil Kurumu, atasözlerini; uzun gözlem ve deneyimlere dayanan, öğüt verici nitelikte olan ve halk tarafından benimsenerek ortak kültürel miras hâline gelen sözler olarak tanımlar. Bu

bağlamda atasözleri, “*deme*”, “*mesel*”, “*sav*” ve “*darbimesel*” gibi terimlerle de ifade edilmektedir (URL-1). Böylece atasözleri, toplumsal değerlerin genç nesillere aktarılmasında etkili bir araç haline gelmiştir.

Atasözleri, Ömer Asım Aksoy (2013, s. 37) tarafından, “*atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan, kamuca benimsenmiş önsözler*” olarak tanımlanır. Bu tanım, atasözlerinin sosyal ve doğal olguları, bu olguların meydana geliş biçimlerini ve ait oldukları kültüre özgü inanç ve gelenekleri aktaran; aynı zamanda bireylere yol gösterici nitelikte öğütler sunan kalıplaşmış sözler olduğunu ortaya koymaktadır. Yani atasözlerinin hem kültürel hem de işlevsel yönüne işaret eder.

Atasözleri, bir ulusun ortak düşünce yapısını, inançlarını ve tutumlarını yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda insanlara yol gösterici bir rehberlik işlevi üstlenir. Belirli bir atasözünün ifade ettiği tutumun doğruluğu, toplumsal uzlaşma çerçevesinde kabul görmektedir. Bu bağlamda, Aksoy’un (2013, s. 15) da belirttiği gibi toplumsal veya bireysel anlaşmazlıkların çözümünde atasözleri, adeta bir “yargıç” işlevi görmektedir. Aynı zamanda, atasözleri bir ulusun zekâsındaki keskinliği, hayal gücündeki genişliği ve duygularındaki inceliği yansıtan önemli kültürel ürünlerdir. “*Derin bir felsefi altyapıya sahip olmalarının yanı sıra, ince nokteler ve sert eleştiriler barındıran bu sözler, her ulusun kendine özgü değerlerini ve damgasını taşır*” (Aksoy, 2013, s. 27). Bu yönüyle atasözleri, bireysel deneyimlerin ötesine geçerek bir toplumun ortak hafızasını, değer yargılarını ve dünya görüşünü kuşaktan kuşağa aktaran sözlü kültür unsurları arasında yer almaktadır.

Atasözlerinin bireysel davranışlardan toplumsal normlara kadar geniş bir alanda rehberlik işlevi üstlenmesi, onların yalnızca kültürel bir aktarım aracı değil, aynı zamanda bir iktidar aracı olduğunu da göstermektedir. İktidar, yalnızca siyasal bir kavram değil, aynı zamanda düşünsel ve kültürel bir alanı da kapsar. Atasözleri, bireylerin davranışlarını ve toplumsal düzeni yönlendirme gücüyle, bir anlamda toplumsal iktidarın temsili olarak işlev görür. Bu doğrultuda, atasözlerinin içeriğinde gizli olan toplumsal kontrol mekanizmaları, iktidarın kültürel düzeydeki yansımalarını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Atasözleri, bireylerin ve grupların davranışlarını şekillendiren, toplumsal düzeni sürdüren ve belirli normlar çerçevesinde otoriteyi meşrulaştıran önemli bir kültürel araçtır. İçerdikleri öğüt, kural ve değerler, toplumsal iktidarın düşünsel düzeydeki yansımalarını ortaya koyar. Bu yönüyle atasözleri, iktidarın yalnızca kurumsal bir yapı değil, gündelik yaşamın her alanına nüfuz eden bir mekanizma olarak nasıl işlediğini anlamada önemli bir imkân sunar. Nitekim atasözlerinde sıkça rastlanan “söz söyleme”, “karar verme” ve “yönetme” gibi temalar, iktidarın bireyler arası ilişkilerden devlet yönetimine ve toplumsal cinsiyet rollerine kadar uzanan geniş bir alanda dil aracılığıyla nasıl kurulduğunu göstermektedir.

Türkçe sözlüklerde “iktidar” kavramı, genel olarak bir eylemi gerçekleştirme yetisi ve meşruiyete dayalı güç; erk, kudret, yaptırım gücü ile birlikte bireyler ya da kurumlar üzerinde baskı kurma ve üstünlük tesis etme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Güncel Türkçe Sözlük’te iktidar, “*1. Bir işi yapabilme, bir direnmeyi yenme gücü; erk. 2. Bir işi başarabilme yetki ve yeteneği. 3. Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi. 4. Bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar*” (URL-2) biçiminde dört başlık altında açıklanmaktadır. Ancak iktidar kavramının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi için, tanımında yer alan *erk* kavramının da incelenmesi gereklidir. Güncel Türkçe Sözlük’e göre *erk*, “*1. İktidar. 2. Nüfuz. 3. Bir bireyin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine müdahale etme ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği*” olarak tanımlanmaktadır (URL-3). İktidar ve erk kavramları, anlamsal olarak birbiriyle ilişkili olup birbirini tamamlayan özelliklere sahiptir. Bu bağlamda, *erk* kavramı, iktidarın kapsamını ve etkisini daha net bir şekilde ifade etmektedir.

Ötügen Türkçe Sözlük’te “iktidar” kavramı, çok katmanlı bir anlam çerçevesine sahiptir. Buna göre iktidar kavramı; bir işi gerçekleştirme gücü, yani erk, kudret ve kuvvetlilik anlamına gelmektedir. Ayrıca, bir işi başarıyla yapabilme yeteneği ve bu bağlamda yetkiye dayalı güç olarak da ifade edilmektedir. İktidar, devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi olarak da tanımlanmakta; aynı zamanda devlet gücünü ve yönetimini elinde tutan kişi veya kurumları, yani hükümeti ifade etmektedir. Hukuki açıdan ise, toplumsal yapıda doğal, maddi ve manevî faktörler

sonucu bazı kişi, grup ya da kurumların emir verme ve bu emirlerin yerine getirilmesini sağlama gücü olarak açıklanmaktadır. Bu kavram, mecaz anlamıyla da kabiliyet ve yetenek anlamında kullanılmakla birlikte, erkek için cinsel güç bağlamında yeterlilik anlamını da içermektedir (Çağbayır, 2007, s. 1129).

Bu çalışma iktidarı yalnızca devlet, hukuk ya da zor aygıtlarıyla sınırlı bir olgu olarak değil, gündelik hayat içinde dolaşan, kültürel ve söylemsel araçlarla işleyen bir ilişki biçimi olarak ele almaktadır.

Bu çalışma, iktidarı yalnızca devlet, hukuk ya da zor kullanımı, denetim ve cezalandırma mekanizmalarına dayanan araçlarla sınırlı bir olgu olarak değil, gündelik hayat içinde dolaşan, kültürel ve söylemsel araçlarla işleyen bir ilişki biçimi olarak ele almaktadır. Bu bağlamda iktidar, Michel Foucault'nun tanımladığı biçimiyle, *“başkalarının eylemleri üzerine etki eden bir eylem”*dir. İktidar, sahip olunan ve tek bir merkezde toplanan bir şey değil; bireyler ve gruplar arasında dolaşan, davranışları, eylem alanlarını ve bu eylemlerin olası sonuçlarını yönlendiren ilişkisel bir süreçtir. Kısaca iktidar, *“davranışları ve davranışların mümkün sonuçlarını yönlendirme biçimi”*dir (Foucault, 2014, s. 20). Atasözleri, bu anlamda Foucault'nun sözünü ettiği iktidar ilişkilerinin kültürel ve söylemsel düzeydeki taşıyıcılarıdır. Zira atasözleri, bireylerin davranış alanlarını doğrudan zor yoluyla değil, doğru-yanlış, haklı-haksız gibi toplumsal kabuller üzerinden yönlendirir.

Atasözleri, toplumsal düzenin sağlanmasında ve bireyler arasındaki ilişkilerin yönlendirilmesinde önemli bir iktidar aracıdır. Bu sözler, kişisel konuşma ve çatışmalar yerine, “atalar”dan alınan geçerliliğiyle, toplumsal normlara dayalı bir hakemlik işlevi görür. Atasözleri, bireylere doğru ve haklı olanı, yanlış ve hatalı olandan ayırma gücü verirken, toplumsal psikoloji tarafından onaylanmış, kabul edilmiş ve tartışmasız doğru kabul edilen mantığı da yansıtır. Bu bağlamda, atasözleri yalnızca öğüt veren değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel normların onaylandığı, kişilerin ikna edilmesini sağlayan bir araçtır. Özellikle yüksek konumda bulunan bireyler karşısında, konuşma yetersizliklerinin ortaya çıkabileceği durumlarda, etkili bir iletişim biçimi ve dilin değerli bir aracı olarak işlev görür (Çobanoğlu; 2018, s. 79-81).

Atasözleri, toplumsal ve kültürel kabuller çerçevesinde, bireylerin toplumdaki yerini, doğru davranış biçimlerini ve yaşam kurallarını belirler. Bu sözler, genellikle ahlaki öğütler içerirken, aynı zamanda günlük olayları ve toplumsal ilişkileri açıklayan tarafsız kurallar da sunar (Çobanoğlu; 2018, s. 77-83). Bu bağlamda, atasözleri toplumun düşünce biçimlerini, değerlerini ve normlarını şekillendirirken, iktidarın kültürel düzeydeki yansımalarını da belirler. Toplumsal kontrol ve düzen sağlanmasında önemli bir araç olan atasözleri, yalnızca bireysel davranışları yönlendirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal yapıyı biçimlendiren, birlik ve sürekliliği temin eden işlevsel bir rol üstlenir.

Aynı zamanda atasözleri, toplumsal algıyı şekillendiren güçlü bir araç olarak, iktidarın nasıl algılandığını ve toplumsal yapılar içindeki işlevini yansıtır. Türk kültüründe atasözleri, yalnızca bireysel davranışları yönlendirme işleviyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve normların pekiştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. İktidarın toplumsal algısı, genellikle atasözlerinde ortaya çıkan “doğru” ve “yanlış” ayrımları, “haklı” ve “haksız” değerlendirmeleri üzerinden şekillenir (Çobanoğlu; 2018, s. 79). Atasözleri, toplumsal düzenin devamını sağlamak için, genellikle üst konumda bulunan kişilere, devlet yöneticilerine ya da toplumsal otoriteye karşı bir saygı ve itaat anlayışı oluşturan öğütler içerir. Bu öğütler, bireylerin iktidarın meşruiyetini kabul etmelerine ve bu meşruiyete dayalı olarak toplumsal düzene uyum sağlamalarına yardımcı olur.

İktidarın toplumsal algısının güçlendirilmesinde atasözlerinin rolü büyüktür, çünkü bu sözler, “doğru”yu tanımlayan ve toplumsal yaşamı yönlendiren kabul görmüş kurallar olarak kabul edilir. Ayrıca, atasözleri, iktidar sahiplerinin halk üzerindeki etkisini yalnızca hukukî ya da politik düzeyde değil, kültürel ve psikolojik düzeyde de pekiştirir. Örneğin, bir atasözü, toplumdaki belirli bir grup veya bireyin eylemlerini meşrulaştırırken, diğerlerinin bu eylemleri sorgulamasını engelleyebilir. Bu şekilde, atasözleri sadece bir öğüt verme aracı değil, aynı zamanda iktidarın toplumsal algısını şekillendiren, bireylerin davranışlarını yönlendiren bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görür.

Sonuç olarak, atasözleri aracılığıyla iktidar, toplumsal algı düzeyinde doğal, tarihsel ve kültürel bir otorite olarak yerleşir ve bu toplumun kolektif hafızasında meşrulaştırılır. Bu meşruiyet, toplumsal yapıyı sürdüren, normları pekiştiren ve toplumsal düzeni koruyan bir güç olarak iktidarın algılanmasına katkıda bulunur. Kısaca atasözleri, bireylerin davranışlarını şekillendirme ve toplumsal düzeni

yönlendirme gücüyle, Türk kültüründe yalnızca bir bilgi aktarım aracı değil, aynı zamanda bir iktidar mekanizması işlevi görmektedir. Bu çalışma, Türk halk kültüründe iktidarın algılanış biçimlerine dair önemli çıkarımlar sunmakta ve orta insan tipinin toplum içinde istikrarı sağlama rolünü derinlemesine incelemektedir. Bu bağlamda, ilerleyen bölümlerde atasözleri ile iktidar arasındaki ilişki doğrudan ele alınarak, bu sözlü kültür unsurlarının iktidarın toplumsal meşruiyetini nasıl inşa ettiğine odaklanılacaktır.

2. Orta İnsan Tipi Kavramının Sosyo-Kültürel Arka Planı

Nâbî'nin hikemî şiir anlayışı ve 17. yüzyıl Osmanlı toplumundaki gözlemleri, onun iktidar algısını ve ideal insan tipini şekillendiren temel unsurlardır. Nâbî, iktidarı sadece siyasî bir güç değil, “adalet, liyakat ve ahlakî sorumluluklar” (Korkmaz, 2025, s. 80) üzerine kurulu bir emanet olarak görür.³ Bu yaklaşım, orta insan tipinin iktidardan beklentileriyle de örtüşmektedir.

Nâbî'nin eserlerinde, özellikle *Hayriyye*'de çizdiği insan tipi; kibrini yenmiş, kanaatkâr, liyakat sahibi ve toplumsal dengeleri gözetken bir karakterdir (Şener, 2013, s.2511). Mehmed Kaplan, Nâbî'nin *Hayriyye*'sinde yer alan “*İtme a'yânliga zinhâr heves / Evsatu'n-nâs ol o devlet sana bes*” beytindeki “*evsatu'n-nâs*” ifadesinden hareketle kaleme aldığı “*Nâbî ve Orta İnsan Tipi*” adlı makalesinde, şairin oğlu için çizdiği ideal insan modelini “orta insan tipi” olarak adlandırmıştır (Aka, 2011, s. 21). Mehmed Kaplan, Nâbî'nin eserinde ahlâk ve davranış özellikleriyle öne çıkan “orta insan tipi”ni, bugünün ifadesiyle “orta sınıf” olarak adlandırılabilir bir toplumsal tabakayla ilişkilendirir. Kaplan'a göre bu tabaka, yüksek hâkim zümre ile halk kesimi arasında yer almakta olup, çoğunlukla memur ve idarecilerden oluşmaktadır. Günümüzde yalnızca Osmanlı toplumu için değil, evrensel ölçekte de bu kesim, pasif ve konformist bir karaktere sahiptir. Genel davranış biçimi itibarıyla nazik, efendi, ilim ve irfan sahibi bireylerden meydana gelir ve yaşamda en büyük ideali “rahat bir hayat sürmek”tir (Kaplan, 1961, s. 36).

Şakir Diclehan, *Hayriyye*'deki örnek insan tipinin Nâbî'nin ahlâk anlayışını yansıttığını ve bu anlayışın, “bir lokma bir hırka” felsefesiyle dünyadan tamamen el etek çekmeyi esas alan görüşlerden belirgin biçimde ayrıldığını belirtir. Diclehan'a göre Nâbî, ölçülülük sınırları içerisinde kalmak kaydıyla, dünya nimetlerinden yararlanmayı ve yaşamdan haz almayı ahlâkın bir parçası olarak görmektedir. Bununla birlikte, Diclehan, “örnek insan tipi”nin yalnızca *Hayriyye*'nin belirli bir bölümüne dayanarak değerlendirilmesinin yanıltıcı olacağını vurgular. Eserin bütününe bakıldığında ise bu tipin, övgüye değer nitelikleri sayesinde toplumda saygın bir konum kazandığı görülür. Nâbî, şehir eşrafı, kadılar ve yöneticiler arasında yaygın olan zulüm ve ahlâksızlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle, oğlu Ebu'l-Hayr'a bu çevrelerden uzak durmasını öğütlemekte; ahlâk dışı ve gösterişli bir yaşam biçiminden, ölçülü ve erdemli bir yaşam tarzını benimseyen orta sınıf mensubu bir birey olmayı tavsiye etmektedir. Diclehan'a göre Nâbî'nin mütevazı bir yaşam idealiyle özdeşleştirdiği ve “orta yolu” temsil eden bu “orta insan tipi”, ekonomik ya da toplumsal açıdan orta sınıfla benzerlik gösterse de, ahlâk ve karakter bakımından en yüce insani idealleri somutlaştıran bir figürdür (Diclehan, 1989 s.12-13; Kaplan, 2019: 11-12). Kısaca “orta insan tipi”, ölçülülüğü, dengeyi ve uyumu esas alan, aşırılıklardan kaçınan, toplumun değerleriyle çatışmadan yaşayan insan tipini ifade etmektedir.

Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserinde geçen *evsatu'n-nâs*, yani orta insan tipi kavramı, ölçülülük, denge ve uyum erdemleri temelinde tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre orta insan tipi, toplumsal yapının istikrarını destekleyen, mevcut hiyerarşik düzeni sorgulamadan ona uyum gösteren bir karakter modelidir. Bu bireyler, toplumsal ilişkilerde çatışmadan kaçınarak barış ve uyumu koruma eğilimindedir. Sosyal çevrede varlıklarını sürdürebilmek için sınırlarını bilerek hareket eder, otorite figürleriyle doğrudan çatışmaktan uzak dururlar. Bununla birlikte, yüksek bir uyum yetisine sahip olan bu kişiler, toplumsal normları ve geleneksel değerleri içselleştirerek kendilerini bu normlar

³ Nâbî'nin eserlerinde devlet yönetimi, adalet, liyakat ve sosyal düzen gibi konuların merkezi bir yer tuttuğu görülür. Şair, özellikle yönetici ile halk arasındaki ilişkiyi karşılıklı sorumluluk temelinde ele alır ve yöneticilerin halka yakınlık göstermedikçe gerçek anlamda yükselmeyeceklerini vurgular. Bu yaklaşım, Osmanlı düşünce geleneğindeki “dair-i adliye” anlayışıyla örtüşmektedir (Korkmaz, 2025: 80). Bu çerçevede, orta insan tipinin iktidardan beklentilerini de yansıtır niteliktedir; zira söz konusu tip, gücün adalet ve denge ile sınırlandırılmasını esas alır.

doğrultusunda sürekli yeniden biçimlendirme becerisi gösterirler. Dolayısıyla orta insan tipi, toplumsal dayanışmayı öne çıkaran, kültürel normlara bağlılık sergileyen ve bireysel tutumuyla toplumsal dengeyi koruyan bir figür olarak değerlendirilebilir.

Bu kişiler, genellikle kendi işleriyle meşgul olup toplumsal hiyerarşinin güçlü figürleriyle ilişkilerini sınırlı tutarlar. Devletin ileri gelenleriyle nadiren temas kurar, makam sahiplerinin işlerine müdahale etmekten kaçınırlar. Güçlü kişilerle çatışmak ya da onları eleştirmek yerine, güvenli ve huzurlu bir yaşam sürdürmeyi amaç edinirler. Nâbî'ye göre bu insanlar, devlet erkânıyla yalnızca zorunlu durumlarda ilişki kurar; huzurlu bir yaşamı sürdürebilmek için gerektiğinde tutumlarını yumuşatarak iletişimde bulunurlar (Aka, 2011, s. 48). Dünya ile ahiret arasında bir denge kurmaya çalışan bu orta insan tipi, akıl ve gönül arasında uyum sağlamaya gayret eder. Dolayısıyla bilgelik arayışındaki bireylerle benzer nitelikler taşısa da, toplumsal hiyerarşiye saygılı, huzurlu ve kanaatkâr bir yaşam biçimini benimser. Aka'nın (2011, s. 54-55) da belirttiği üzere, bilgili, dengeli ve ölçülü olmaya özen gösteren yapmaktan çok sakınmayı yeğleyen, çevresindekilere zarar vermeksizin kendi çıkarlarını başkalarının çıkarlarından üstün tutan bu sağduyulu ve aydın insan tipi; Osmanlı bürokrasisinin yanı sıra Osmanlı kültür ve nezaketinin oluşumunda da etkili olmuştur. Bu aydın insan tipi, toplumsal tabakalaşma içinde kent kökenli orta sınıfı temsil eder. Dünya ile ahiret, akıl ile gönül arasında bir denge kurmaya çalışan bu "orta insan tipi", kuşkusuz "hakîm" yani bilge insan tipinin bazı niteliklerini de bünyesinde barındırmaktadır.

Nâbî'nin betimlemesine göre, bu kişiler, devlet erkânıyla nadiren etkileşimde bulunur, ancak ihtiyaç duyulduğunda yumuşak bir tavır benimseyerek huzurlarını ve mal güvenliklerini temin etmeye çalışırlar (Aka, 2011, s. 48). Bu bireyler, genellikle kanaatkâr, temkinli ve kendi hâlinde bir yaşam tarzını benimserler. Devletin ya da güçlü figürlerin işlerine karışmaktan kaçınır, gerektiğinde huzurlarını koruyabilmek adına uzlaşmacı bir yaklaşım sergilerler. Bu tavır, yalnızca bireysel huzuru sürdürme çabası değil, aynı zamanda toplumsal düzeni muhafaza etmeye yönelik bir uyum stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Orta insan tipi, toplumsal yapının denge unsurlarını temsil eden, mevcut hiyerarşik düzeni sorgulamaksızın bu yapıya uyum sağlayan ve toplumun genel değerlerini, normlarını ve davranış biçimlerini yansıtan bir birey profilidir. Türk edebiyatında, özellikle ahlâk ve toplum merkezli eserlerde karşımıza çıkan bu insan tipi, kendi sınırları içinde kalarak, toplumun güçlü figürleri ya da iktidar yapılarıyla doğrudan bir etkileşimde bulunmamayı tercih eder. Aynı zamanda, toplumun genel normlarına ve değerlerine bağlılık gösteren bu bireyler, toplumsal ilişkilerde çatışmalardan kaçınmayı, barışı ve uyumu sürdürmeyi hedefler. Orta insan tipi, toplumsal yapının dengeli bir parçası olarak, genellikle aşırı uçlar arasında konumlanır. Ne aşırı zengin ne de aşırı yoksul olan bu tip, toplumun çoğunluğunu oluşturan, günlük yaşamını sürdüren ve sosyal normlara uygun bir şekilde yaşayan bireyleri tanımlar. Orta insan, kendi konforunu ve huzurunu ön planda tutarken, toplumsal değerlere bağlılık gösterir. Bu bireyler, toplumun geleneklerine ve sosyal ilişkilerine büyük önem verirken, iktidara karşı mesafeli bir tutum sergileyerek pasif bir direnişle kendi yaşam alanlarını korumaya çalışırlar. Temkinli bir yaklaşımı benimseyen orta insan tipi, yeniliklere açık olmakla birlikte, genellikle risk almaktan kaçınır ve kendi yaşam alanını muhafaza etmeye çalışır. Bireysel ihtiyaçları toplumsal yararların önünde tutma eğilimi, onların güven ve huzur arayışını yansıtır. Bu bağlamda, orta insan tipi, toplumun genel düşüncelerini ve tutumlarını yansıtarak sosyal değişimlerin belirleyici unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Orta insan, sosyal yapının ve bireysel huzurun korunmasında kritik bir rol oynar ve iktidar ile ilişkileri üzerinden toplumsal normlarla olan etkileşimleri, bu tipin dinamiklerini anlamak açısından zengin bir analiz alanı sunar.

Orta insan tipi, toplumsal düzen içinde çatışmadan kaçınan ve mevcut yapıyla uyumlu bir yaşam sürmeyi tercih eden bir birey profilini temsil eder. Bu birey, belirsizlik ve risk içeren durumlarda radikal kararlar almak yerine, daha önce sınanmış ve toplumsal kabul görmüş davranış kalıplarına yönelir. Bu yönelimin temelinde, hem bireysel güvenliği koruma hem de toplumsal düzenle çatışmama isteği yer alır.

Atasözleri, bu tercih biçimini besleyen ve meşrulaştıran önemli kültürel araçlardır. Toplumsal deneyimlerin süzölmüş hâli olan bu sözler, bireylere yalnızca neyin doğru olduğunu değil, aynı zamanda hangi durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini de öğretir. Bu sayede birey, karşılaştığı durumları

kişisel değerlendirmeden çok, önceden kabul edilmiş yargılar üzerinden anlamlandırır. Bu bağlamda atasözleri, orta insan tipinin toplumsal yapı ve iktidar ilişkileri karşısındaki tutumunu anlamada işlevsel bir çerçeve sunar. Bireyin riskten kaçınan, çatışmayı erteleyen ve mevcut düzen içinde hareket etmeyi tercih eden davranışları, büyük ölçüde bu kültürel birikim aracılığıyla şekillenir.

Orta insan tipi ile atasözleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Atasözleri, toplumsal deneyimlerin ve kolektif bilincin bir yansıması olarak, bireylerin karşılaştıkları durumlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair hazır davranış kalıpları sunar. Bu yönüyle, bireyin karar alma süreçlerinde kişisel riskten kaçınarak toplumsal olarak kabul görmüş yollara yönelmesini teşvik eder.

Bu durum, özellikle bireyin iktidar karşısındaki konumunda belirginleşir. Orta insan tipi, otoriteyle doğrudan çatışmaya girmek yerine, mevcut güç ilişkileri içinde kendini koruyacak stratejiler geliştirir ve bu stratejiler çoğu zaman atasözleri aracılığıyla ifade edilir. Nitekim “Eğilen baş kesilmez” (Albayrak, 2009, s. 387) sözü, otorite karşısında geri çekilmenin bir zayıflık değil, aksine bir korunma biçimi olarak meşrulaştırıldığını göstermektedir. Benzer şekilde “Azıcık aşım kaygısız başım” (Albayrak, 2009, s. 212) ifadesi, bireyin daha büyük riskler almak yerine sınırlı imkânlarla yetinmeyi tercih ettiğini ve bu tercihin kültürel olarak onaylandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda atasözleri, yalnızca öğüt veren sözler değil; bireyin iktidar ilişkileri içindeki konumunu belirleyen düşünsel çerçeveler sunan kültürel araçlardır.

Bu bağlamda, Nâbî'nin orta insan tipi olarak tanımladığı birey anlayışı, yalnızca Osmanlı toplumuna özgü bir tipolojiyi değil, farklı dönemlerde yeniden üretilen bir insan idealini temsil etmektedir. Bu tip, günümüz toplumunda da sistemle doğrudan çatışmak yerine mevcut yapı içinde varlığını sürdürmeyi tercih eden bireylerde karşılığını bulmaktadır. Bu tercih, bireysel güvenliği koruma ve toplumsal düzenle uyumlu kalma eğilimiyle ilişkilidir.

Atasözleri ise bu eğilimi ifade eden ve meşrulaştıran temel kültürel araçlardan biridir. Bireylerin toplumsal ve iktidar ilişkileri karşısında benimsedikleri davranış kalıpları, atasözleri aracılığıyla hem anlamlandırılır hem de süreklilik kazanır. Bu yönüyle atasözleri ve orta insan tipi birlikte değerlendirildiğinde, Türk kültüründe toplumsal düzenin devamını sağlayan düşünsel bir çerçevenin yansıması olarak değerlendirilebilir.

3. Devletin İktidar Yapısında Orta İnsan Tipinin Rolü

Toplum yapısının ve devletin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal tabakalaşma, iktidar kavramını hem sosyolojik hem de psikolojik açıdan önemli bir öge haline getirmiştir. İktidar, genel anlamıyla “yapabilme gücü” olarak tanımlanabilir ve bu gücün en somut biçimde vücut bulduğu kurum devlettir. Devlet, bu gücü yalnızca yönetme ve denetleme aracı olarak değil, aynı zamanda toplumu yönlendirme ve düzenleme yetkisi çerçevesinde kullanır (Kundakçı, 2022, s. 235). Bu bağlamda iktidar, yalnızca devletin merkezî kurumlarında değil; aileden toplumsal kurumlara kadar uzanan bütün hiyerarşik ilişkilerde etkisini gösteren bir güç dinamiğidir.

İktidarın en belirgin yönlerinden biri olan tahakküm; güçlülük ve zayıflık arasındaki eşitsizlik temelinde kurulur. Tahakküm ilişkisi, yalnızca yönetenin buyurma gücünü değil, yönetilenin bu gücün meşruiyetini tanıma ve kabullenme eğilimini de içerir (Kundakçı, 2022, s. 235). Böylece, devletin temsilcileri bu gücü belirli sınırlar içinde ellerinde bulundururken, yönetilen kesim de iktidarın belirlediği çerçeve dâhilinde hareket eder.

Devletin yönetimindeki iktidar, hükümdarın yalnızca siyasal, askeri, idari ve dinî etkilerle değil, aynı zamanda kanun yapma, yürütme ve yargılama gibi temel devlet işlevleriyle de bağlantılıdır. Bu bağlamda, Türk atasözleri, devletin iktidar yapısının ne kadar merkezi ve güçlü olduğuna dikkat çeker. Özellikle “Padişahın dediği kanun olur” atasözü, devletin mutlak iktidarını ve hükümdarın her alandaki otoritesini simgeler (Güriz, 2008, s. 2-4).

Atasözlerinde yöneticilerin büyüklüğü, önemi ve gerekliliği sıkça vurgulanır. Toplumun düzenli işleyişi için bir liderin veya yönetici figürünün kaçınılmaz olduğu, toplumsal çözülmenin ve düzensizliğin önüne geçilebilmesi için güçlü bir yönetim yapısının elzem olduğu ifade edilir. Bu bağlamda, iktidarın paylaşılmasının sakıncalı olduğu, birden fazla yönetici veya yetkili kişinin bulunduğu ortamlarda işlerin düzenli bir şekilde yürümeyeceği, gelişmenin sağlanamayacağı belirtilir.

İktidarın ve yönetici figürünün toplumsal düzenin sürdürülmesi açısından taşıdığı önemin altı çizilir. Atasözleri, bu durumu pekiştiren bir araç olarak işlev görür. Liderin, toplumun yönetimi ve istikrarının korunmasındaki önemini dile getiren atasözleri şu şekildedir:

“Ayağı, yürüten baştır.”

“Ayak başa bağlıdır.”

“Başı olan boş olmaz.”

“Bir koyuna ve bin koyuna dahi bir çoban gerek.”

“Bir sürüye bir çoban.”

“Çobansız sürü olmaz.”

“Koyun çobansız olmaz.”

“Köpeksiz sürüye kurt iner.”

“Kuzu çoban için değil, belki çoban kuzu içindir.” (Yurtbaşı, 2012, s. 533-536).

“Kalabalık kaz sürüsü kılavuzsuz olmaz.”

“Kaptansız gemi yürümez.”

“Koyun çobansız olmaz.” (Albayrak, 2009, s. 588, 594, 659).

Bu atasözleri, liderin varlığının toplumsal düzen ve iktidarın sağlıklı bir şekilde devam etmesi açısından ne kadar hayati olduğunu ortaya koyar. Toplumsal işleyişin sürdürülebilmesi için güçlü bir liderliğin ve yönetici figürlerinin ne denli gerekli olduğu, bu sözlerle toplumun kolektif bilincine kazandırılmaya çalışılır. Atasözleri, yalnızca bir yöneticinin toplumu yönlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal düzeni ve güveni sağlama rolünü de üstlendiğini ifade eder. Orta insan tipi bağlamında ise bu liderlik anlayışı, iktidara karşı temkinli ama uyumlu bir yaklaşım sergileyen bireylerin toplumsal yapıya nasıl entegre olduklarını anlamada önemli bir göstere sunar.

Lidersiz veya yöneticisiz bir toplumda, yolun kaybolacağı, düzenin bozulacağı ve toplumsal yapının çöküşe uğrayacağına dair derin bir korku ve endişe, atasözlerinde güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. Orta insan tipi bağlamında, bu korkular, toplumsal düzeni koruma ve istikrarı sürdürme arzusuyla bağlantılıdır. Toplumun liderine olan bağlılığı ve liderin etkili yönetimi, toplumsal huzurun ve işleyişin sağlanması için vazgeçilmez bir unsur olarak görülür. Bu düşünce, şu atasözlerinde kendini gösterir:

“Baş gidince ayak payidar olmaz.”

“Köpeksiz sürüye kurt iner.”

“Koyun çobansız olmaz.”

“Sürü çobansız olmaz.” (Yurtbaşı, 2012, s. 533-536).

Bu atasözleri, yöneticilerin, toplumun düzgün işleyişi ve düzenin sürdürülmesi için taşıdığı önemi vurgular. Orta insan tipi, toplumsal huzuru sağlamanın ve devlete olan uyumunu sürdürmenin bir yolu olarak liderliğin gücünü kabul eder ve bu gücün eksikliği durumunda toplumsal kaosun baş göstereceği korkusunu taşır. Orta insan tipinin toplumdaki varlığı, bir bakıma bu korkulara karşı temkinli ve dengeli bir yaklaşımı benimsemekle ilgilidir.

Bunun yanı sıra, birden fazla yetkili ve sorumlu kişinin varlığı, toplumsal düzeni ve devletin işleyişini tehdit eden bir durum olarak görülür. Birden fazla liderin bulunmasının, karışıklık ve düzensizlik yaratacağı inancı, atasözlerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bir çöplükte iki horoz ötmez.”

“Bir gemide iki kaptan olmaz.”

“Bir gemiyi iki reis batırır.”

“Bir tahta iki padişah sığmaz.”

“İki aslan bir posta sığmaz.”

“İki bülbül bir dala konmaz.”

“İki cambaz bir iptey oynamaz.”

“İki kılıç bir kına girmez.”

“İki koç başı bir tencerede pişmez.”

“On beş derviş bir kilim üzerinde uyurda, iki bey bir posta/kilime sığmaz.” (Yurtbaşı, 2012, s. 533-536).

“İki baş, bir kazanda kaynamaz.”

“İki ebe, çocuğu topal eder.”

“İki kaptan (reis), bir gemiyi batırır.”

“İki sert kaya, un öğütmez.” (Albayrak, 2009, s. 544, 546, 547).

Bu atasözleri, toplumda birden fazla otorite figürünün varlığının düzeni bozacağına ve liderliğin bölünmesinin istikrarsızlık yaratacağına dair köklü bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu bakış açısı, Nâbî'nin orta insan tipi anlayışıyla da örtüşmektedir. Orta insan tipi, toplumsal düzenin korunması adına otoriteyle doğrudan çatışmaktan kaçınan, denge ve uyumu önceleyen bir tavır sergiler. Bu bireyler, çoklu liderlikten doğabilecek karmaşayı tehlikeli görürler ve düzenin sağlanabilmesi için tek bir liderin rehberliğini gerekli kabul ederler.

Bu açıdan bakıldığında, orta insan tipi için istikrar, bireysel özgürlükten ya da otoriteye karşı duruştan daha önceliklidir. Onun gözünde, bir gemide iki kaptan bulunması yalnızca yönetsel bir aksaklık değil, aynı zamanda toplumsal barışı tehdit eden bir durumdur. Bu anlayış, orta insanın temel niteliği olan ölçülülük ve uyum ilkeleriyle de uyumludur; çünkü bu tip, düzeni korumak için aşırılıklardan, güç çatışmalarından ve kargaşadan uzak durmayı tercih eder. Dolayısıyla, bu atasözleri orta insan tipinin zihniyetinde karşılığını bulan bir iktidar algısını yani tek merkezli, istikrar odaklı ve çatışmadan uzak bir yönetim anlayışını dile getirmektedir.

Ancak bununla birlikte, atasözlerin, orta insan tipinin iktidara karşı temkinli tutumu öne çıkar. Güçlü ve makam sahibi kişilerin halk üzerindeki baskıları ve acımasızlıkları eleştirilir. Bu kişiler, halkın yaşamını zorlaştırabilecek güçlere sahip olarak görülür. Nâbî'nin orta insan tipi anlayışına göre, bu tip birey aşırı güç arayışında değildir, ölçülü ve adil bir yaşam sürer, aynı zamanda toplumdaki güç sahiplerinin olumsuz etkilerini fark ederek buna karşı temkinli davranırlar. Bu anlayış, atasözlerinde şu örneklerle ifade edilir:

“Atı eşkin, kılıcı keskin.”

“Beyler buyruğu yoksula kan ağılatır.”

“Büyük balık, küçük balığı yer.” (Yurtbaşı, 2012, s. 260, 533)

Bu atasözlerinde, iktidarın sahip olduğu gücün, zayıf ve savunmasız insanları nasıl ezebileceği, güç ve kuvvetin halk üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanır. Orta insan tipinin bakış açısına göre, güçlülerin zalimce davranışlarının halk üzerinde derin izler bırakacağı ve bu güçlerin kötüye kullanılmaması gerektiği dile getirilir. Orta insan, bu tür kişilerin gücünden çekinmekle birlikte, onların işlerine karışmaktan da kaçınarak, sosyal dengeyi sağlama amacı güder. Bununla birlikte, orta insan tipi, bu tür olumsuzlukların engellenmesi adına kendisini daha temkinli ve ölçülü bir şekilde konumlandırır. Atasözleri, bu kişilerin davranışlarıyla ilgili dolaylı uyarılarda bulunarak, toplumun genel düzeninin korunmasına yönelik tavsiyeleri şu şekilde dile getirmiştir:

“Akli olan olur olmaz işe yarışmaz.”

“Beylerin sözü, sözlerin beyidir.”

“Düşünmeden söyleme, danışmadan işe başlama.”

“Düşüne düşünme görmeli işi, sonra pişman olmamalı kişi.”

“Girmezden evvel çıkacağını düşün.”

“Göz göre göre bir insan kendini ateşe atmaz.” (Yurtbaşı, 2012, s. 534, 468- 471).

Bu atasözleri, Nâbî'nin orta insan tipinde öne çıkan akıllı, ölçülülük ve temkin ilkelerinin halk kültüründeki yansımalarını ortaya koymaktadır. “Akıllı olan olur olmaz işe yarışmaz”, “Düşünmeden söyleme, danışmadan işe başlama” ve “Düşüne düşünme görmeli işi, sonra pişman olmamalı kişi” gibi sözlerde, bireyin davranışlarında akıllı rehber edinmesi, duygusal tepkilerden uzak durması ve her adımını düşünerek atması öğütlenir. “Girmezden evvel çıkacağını düşün” ve “Göz göre göre bir insan kendini ateşe atmaz” atasözleri ise, orta insan tipinin iktidar karşısında sergilediği temkinli tutumu ve riskten kaçınma eğilimini açıkça yansıtır. Bu anlayışta birey, güçlülerin ya da makam sahiplerinin müdahale alanına girmekten kaçınarak, kendi huzurunu ve güvenliğini koruma yönünde davranır. Buna karşılık “Beylerin sözü, sözlerin beyidir” atasözü, toplumda iktidar otoritesinin kabulünü ve bu otoriteye karşı doğrudan bir karşı duruşun tercih edilmediğini gösterir. Böylece atasözlerinde, orta insan tipini temsil eden bireylerin hem akıllı ve itidal ilkeleriyle hareket ettikleri, hem de iktidarın gücünü fark ederek ona karşı mesafeli, ihtiyatlı bir duruş benimsedikleri görülür.

“Dağın yücesinde kurtan geçilmez; devletin yücesinde dertten geçilmez” (Yurtbaşı, 2001, s. 55) atasözü, orta insan tipinin iktidara yaklaşımını anlamak açısından önemli bir metafor sunmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere, orta insan tipi, toplumsal düzenin dengelerini korumaya öncelik veren, iktidar ve güç yapılarıyla doğrudan çatışmaya girmeyen bireyleri temsil eder. Bu atasözü, bireyin hayatındaki güçlükler ve tehlikeler ile iktidarın sorumluluk ve otoritesinin benzer şekilde aşılması güç engeller olarak görülebileceğini ifade eder. Orta insan tipi, hem kendi huzurunu hem de toplumsal istikrarı korumak amacıyla, iktidar karşısında temkinli ve ölçülü bir duruş sergiler; tıpkı dağ ve kurt engelleri karşısında dikkatli davranılması gerektiği gibi, devlet ve iktidar karşısında da birey risk almaktan kaçınır ve uyumlu bir tutum benimser. Dolayısıyla atasözü, orta insan tipinin toplumsal huzuru ve düzeni gözetken, dengeli ve uyumlu davranış stratejisini ortaya koyan bir kültürel öğreti niteliğindedir.

Orta insan tipinin iktidar karşısındaki tutumu, yalnızca kaçınmak ve uzak durmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda, iktidarın ve güçlülerin eylemlerine müdahale etmemek, gerektiğinde geri çekilmek ve bilmediği işe girmemek gerektiği de bilir. Bu durum atasözlerine şu şekilde yansımıştır:

“Bilmem demek birçok baş kurtarır.”

“Bilsem de bilmek elvermez bana/işime gelmez.”

“Bir görmedim demek, bin kaza savar.”

“Kalkacağın yere oturma, bilmediğin işe kalkışma, arkasını getiremeyeceğin lakırdıyı açma.”

“Kendinden büyüğe el kaldırma.”

“Ne bilirim, ne gördüm, bundan iyisi yoktur.”

“Ne karanlıkta yat, ne kara düş gör.”

“Ne mezarlıkta uyu ne de korkulu düş gör.” (Yurtbaşı, 2012, s. 101-108, 468-472).

Bu atasözleri, orta insan tipinin iktidar karşısındaki temkinli tutumunu yansıtır. “Bilmem demek birçok baş kurtarır” ve “Bir görmedim demek, bin kaza savar” gibi atasözlerinde, bireyin güçlü ve otorite sahibi kişiler karşısında sessiz kalarak kendini koruma eğilimi görülür. Bu durum, Nâbî'nin orta insan tipinde vurguladığı akıllı ve itidal anlayışının bir yansımasıdır. “Kendinden büyüğe el kaldırma” ve “Kalkacağın yere oturma, bilmediğin işe kalkışma” atasözleri ise, bireyin toplumsal hiyerarşiyi gözetmesi ve sınırlarını bilmesi gerektiğini öğütler. “Ne mezarlıkta uyu ne de korkulu düş gör” ve “Ne bilirim, ne gördüm, bundan iyisi yoktur” sözleriyle de tehlikeli durumlardan uzak durma ve huzurlu bir yaşam sürme düşüncesi ön plana çıkar. Bu atasözlerinde, orta insan tipini temsil eden bireylerin iktidarla doğrudan çatışmaktan kaçınarak, temkinli davranışlarıyla hem kendilerini hem de yaşam düzenlerini koruma çabası dikkat çeker.

Görüldüğü üzere, orta insan tipi ve iktidar arasındaki ilişki, atasözlerinde temkin, dikkat ve mesafe kurallarına dayanmaktadır. Orta insan, iktidarın gücünden kaçınarak, güçlü ve makam sahibi kişilerin halk üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerinden korunmaya çalışır. Ancak aynı zamanda, bu gücün kötüye kullanılmasını engelleme amacıyla her türlü müdahaleden kaçınarak, toplumda düzeni sağlamak için sakin ve ölçülü bir tutum sergiler. Atasözleri, bu dengeyi kurmanın, toplumun huzurunu sağlamak için hayati derecede önemli olduğunu vurgular.

Atasözleri, orta insan tipinin güç, iktidar ve sosyal ilişkilerde temkinli bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini vurgularken, orta insan tipi ise güçlülerle ve iktidar sahipleriyle ilişkilerini dikkatli bir şekilde yönetmeyi öğütler. Aynı zamanda şu atasözleriyle iktidarın olumsuz etkilerine karşı insanların dikkatli ve ölçülü kararlar alması gerektiği şu şekilde ifade edilir:

“Ayıyı huylandır, temaşa bak, kurdu huylandır kefen hazırla.”

“Devletin kolu uzun, kılıcı keskin olur.”

“Devlete yaranmış yoktur.” (Yurtbaşı, 2012, s. 477, 534).

Bu atasözleri, devletin ve iktidarın gücünü ve bu gücün zarar verme kapasitesini ortaya koyar. Orta insan tipi, iktidarın gücünün her an kendisi için bir tehdit oluşturabileceğinin farkındadır ve bu nedenle davranışlarını temkinli biçimde düzenler. Bu bireyler, iktidar sahipleriyle kurulan ilişkilerin kısa vadede bazı avantajlar sağlayabileceğini bilmekle birlikte, bu tür ilişkilerin uzun vadede bağımlılık ve araçsallaştırılma riski taşıdığına da bilincindedir. Bu nedenle orta insan tipi, güçlü olanlarla ilişkilerini dengeli bir mesafede tutmaya özen gösterir. Onlarla doğrudan çatışmadan kaçınırken, aşırı yakınlaşmanın ve ölçsüz övgünün bireyi bağımlı hâle getirebileceğini de bilir. Bu nedenle ne açıkça karşı çıkar ne de tamamen bağımlılık gösterir; kendi varlığını koruyabileceği bir denge kurmaya çalışır.

Atasözlerinde, güçlülerle ilişkilerde temkinli olmanın önemi sıkça vurgulanır. Güçlülerle doğru bir ilişki kurarak onlara zarar vermekten kaçınmak ve olumsuz durumlara karşı ihtiyatlı davranmak gerektiği öğütlenir. Bu öğütler, bireylere gücü ve otoriteyi kabul ederek dengeli ve sorumlu bir şekilde hareket etmeyi hatırlatır. Orta insan tipi, toplumsal düzenin korunması adına güçlülerle ilişkilerde dikkatli ve ölçülü bir yaklaşım sergileyerek toplumda denge sağlayıcı bir rol üstlenir. Bu düşünce atasözlerine şu şekilde yansımıştır:

“Isıramadığın/bükemediğin eli öp, bakışına koy.”

“Pek baş dik baştan yeğdir.”

“Verenden al, vurandan kaç.”

“Yıkamadığın eli öp de başına koy.” (Yurtbaşı, 2012, s.108-109).

Bu bağlamda, atasözleri bireyleri aşırılıklardan kaçınmaya, dikkatli kararlar almaya ve toplumsal uyumun sürdürülmesine katkıda bulunmaya teşvik eder. Böylece, orta insan tipi, hem bireysel davranışlar hem de toplumsal istikrar açısından halk kültüründe önemli bir kavramsal çerçeve sunar. Aynı zamandan bu yaklaşım, iktidar sahiplerinin kararlarına saygı gösterilmesi gerektiğine dair bir öğreti sunar. Nitekim atasözlerinde, iktidarın ve gücün sahibinin sözünün geçerli olduğunu ve o kişiye karşı direnç göstermenin yararsız olduğunu anlatır. Bununla birlikte bu atasözlerinde, iktidar ve güç sahibi kişilerin sözünün dinlenmesi gerektiğine dair bir öğüt verilirken, güç sahibi kişilerin karışılmaması gereken bir otoriteye sahip olduğunu ima edilir:

“Büyük balık, küçük balığı yer.”

“Küçük, büyüğe tabidir.”

“Mühür kimde ise Süleyman odur.” (Yurtbaşı, 2012, s. 260, 535).

Orta insan tipi, atasözleriyle iktidar, güç, sosyal düzen ve kişisel davranışlar arasında denge kurmaya çalışır. Bu dengeyi sağlamak için, güçlülerin baskılarından korunmak, doğru zamanda doğru kararlar almak ve toplumsal ilişkilerde dikkatli bir yaklaşım benimsemek gerektiği öğütlenir. Güçlülere karşı tepki verirken dikkatli olunması gerektiğini ve aksi durumda tepkilerin tersine döneceği *“Yukarı tükürme, yüzüne düşer”* (Yurtbaşı, 2012, s. 109) atasözüyle ifade edilmektedir. Bu atasözü güçlülerin

zalimliklerinden kaçınmak ve temkinli olmak, toplumun huzurunu ve bireysel güvenliği sağlamak için önemli bir öğretilerdir.

Orta insan tipi ve iktidar bağlamında ele alınan atasözleri, gücün, iktidarın, makamın ve sorumluluğun getirdiği yükler ile zorlukları vurgular. Bu atasözleri, yüksek mevkilerdeki yöneticilerin sahip olduğu sorumluluğun, bireylerin huzur ve mutluluğuna engel olabileceğine dair önemli dersler sunmaktadır. Örneğin, *“Tayfanın akıllısı, geminin dümeninden uzak durur”* (Albayrak, 2009, s. 824) atasözü, iktidar ve güç mücadelelerinden uzak durmayı öğütler; bireyin çatışmalara karışmaktan kaçınarak mevcut düzenle uyumlu bir şekilde yaşamayı tercih etmesini ifade eder. Bu anlayış, orta insan tipinin toplumsal uyumu koruma, risklerden kaçınma ve bireysel huzuru gözetme yaklaşımını hem aile hem de toplum düzeyinde pekiştirmektedir.

Orta insan tipi, genellikle toplumda kendi yerini bilen, aşırı güç ve iktidar arayışından kaçınan, düzenin ve huzurun korunmasına yönelik bir yaklaşımı benimseyen bir figürdür. Bu tip, genellikle toplumdaki güç yapılarına karşı temkinli bir duruş sergileyerek, fazla sorumluluk almanın ve iktidarın, kişiyi sıkıntıya sokabileceği fikrini savunur. Atasözlerinde bu sorumluluğun bireyi nasıl sıkıntıya sokacağına dair çeşitli öğütler yer alır. Orta insan tipi, fazla sorumluluk ve iktidar peşinde koşmanın kişiye huzur getirmeyeceğini, aksine sıkıntılarla dolu bir yaşam yaratabileceğini kabul eder. Bu düşünce atasözlerine şu şekilde yansımıştır:

“Ağır yükün altına girme belin incinir.”

“Büyük başın derdi büyük olur.”

“Kaldıramayacağın yükün altına girme.”

“Yüce dağın başı dumanlı olur.” (Yurtbaşı, 2012, s. 112- 113, 471-473).

Bu atasözleri, ağır sorumlulukların bireye fiziksel ve psikolojik zarar verebileceğini ifade etmektedir. Orta insan tipini temsil eden bireyler genellikle sınırlarını bilerek aşırı yük ve iktidar arayışından kaçınmayı tercih eder. Bu bireyler, daha az sorumluluk alarak yaşamını kolaylaştırmayı ve denge içinde sürdürmeyi hedefler. Bununla birlikte, Orta insan tipi, iktidarın ve fazla gücün, bazen kişiyi sıkıntıya sokabileceğini, bu yüzden temkinli olunması gerektiğini savunur. Atasözlerinde, iktidara/güce sahip olmanın riske girmek anlamına geldiği ve aşırı güç arayışından kaçınmanın gerekliliğini şu şekilde dile getirilmektedir:

“Ateş avuçlanmaz.”

“Ateşle su hatıra bakmaz.”

“Göz göre göre insan kendini ateşe atmaz.” (Yurtbaşı, 2012, s. 471, 476-477).

Bu atasözlerinde, bir iktidarı elinde bulundurmanın, bireyi her zaman risk ve zarara açık hale getirebileceği vurgulanır. Orta insan tipi, ateşi avuçlamak kadar tehlikeli bir eyleme girişmekten kaçınır. Bu atasözü, iktidar arayışının bireyi nasıl riskli bir yola sürükleyebileceğini ifade eder. Orta insan tipi, iktidarın getirebileceği risklerin farkında olarak, kendisini bilinçli bir şekilde bu tür tehlikelere atmaktan kaçınır. İktidar arayışının birey üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler göz önünde bulundurularak, gücü elinde bulunduranlarla çatışmaya girmemek ve temkinli bir tutum sergilemek önemsenir.

Orta insan tipini temsil eden insanlar, kendi yolunda ilerleyerek, fazla sorumluluk almaktan ve iktidar arayışından kaçınır. İktidar ve güç, sürekli bir mücadele ve sıkıntıyı beraberinde getirir, bu yüzden huzurlu bir yaşam için, kişisel sınırlar içinde kalmak gereklidir. Bu düşüncede *“Yolunda giden yorulmaz.”* (Yurtbaşı, 2012, s. 104) atasözüyle dile getirilmiştir. Atasözleri, bireylere temkinli ve dikkatli bir yaşam sürmelerini öğütlerken, iktidarın ve yüksek mevkilerin getirdiği sorumlulukların, kişiye zarar verebileceğine dikkat çeker.

Atasözleri, güçlüyle barışçıl bir şekilde geçinmeyi ve temkinli olmayı öğütlerken, aynı zamanda iktidarın getirdiği potansiyel tehlikeleri de gözler önüne serer. Bu düşünce, iktidarın ve güç ilişkilerinin bireyler üzerinde yarattığı baskılara karşı bir savunma stratejisi olarak karşımıza çıkar. Orta insan tipi için, kendi çıkarlarını korumak adına bazen İktidar ve makam sahibi kişilerin isteklerine boyun eğmek, onlarla ilişkilerinde dengeyi kurmak, hayati önem taşır. Bu bireyler, kendilerini iktidar sahiplerinin

gözünde zarar görmeyecek bir konumda tutmak için bazen taviz verir veya onlara karşı yüzeysel bir sadakat gösterirler. Bu durum, atasözlerinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“*Beylik çeşmesinden geç de suyundan içme.*”

“*‘Helva’ demesini de biliriz ‘halva’ demesini de.*”

“*Ne karanlıkta yat, ne kara düş gör.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 103, 472, 534).

İktidar sahiplerinin genellikle ani ve sert reaksiyonlar verebilecek kişiler olduğu bilinir. Orta insan, bu tür kişilerin öfkesini veya gücünü karşısına almak yerine, olabildiğince onlardan uzak durmaya ve onların hoşnut kalacağı şekilde davranmaya çalışır:

“*Hırlayan köpeğin önüne varılmaz.*”

“*Uyuyan köpeği uyandırma.*”

“*Uyuyan yılanın kuyruğuna basma.*”

“*Uyur aslanı uyandırma.*”

“*Uzaktan merhaba, ey ayı kardeş.*”

“*Yatan iti uyandırma.*”

“*Yatan yılanın kuyruğuna basma.*”

“*Yılan deliğine çöp sokulmaz.*”

“*Yılanın kuyruğuna basmazsan dalmaz.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 473, 477-478).

Nâbî'nin ifade ettiği gibi, orta insan tipi dünya ile ahiret, akıl ile gönül arasındaki dengeyi tutturmaya çalışan, hem bilgelik hem de tecrübe ile şekillenen bir kişiliğe sahiptir (Aka, 2011: 46-57). Orta insan tipi, hayatta karşılaştığı çeşitli zorluklara karşı akıl ve sezgiyi bir arada kullanarak, hem dünyevi hem de uhrevî açıdan dengeli bir yaşam sürmeye çalışır. Bu insan tipi, iktidarın, gücün ve yüksek mevkilerin kişiye mutluluk kadar sıkıntı ve mutsuzluk da getireceğini bilir, bu yüzden iktidar peşinden gitmektense daha sade ve dengeli bir yaşam sürmeyi tercih eder. Orta insan tipiyle ilişkili olan bu düşünce ve davranış biçimi, bilgelik ve tecrübe gerektiren bir yaklaşım sergileyerek, hayatın farklı yönlerine dair derin bir anlayışa sahip olmayı savunur. Atasözlerinde de bu bilgelik ve derin anlayışa dair çeşitli vurgular bulunur. Bu atasözleri, orta insan tipini temsil eden insanların, ne istediğini ve neyi beklediğini bilen, dünya ve ahiret arasında bir denge kuran, aynı zamanda dış dünyadaki güç ve iktidar mücadelesinden uzak duran bir yaşam biçimini savunduğunu ifade eder:

“*Bilgi kuvvettir.*”

“*Bilen söylemez, söyleyen bilmez.*”

“*Bilen ile bilmeyen bir olmaz.*”

“*Bilerek yapan aldanmaz.*”

“*Gülü tarife ne hacet, ne çiçektir biliriz.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 102-107).

Bilgi ve bilgelik, orta insan tipinin hayat anlayışında temel bir rol oynamaktadır. Bu insan tipi, dünyayı ve içindeki güç ilişkilerini anlamaya çalışırken, derin bilgi ve tecrübe edinmeye özen göstermektedir. Bu atasözleri, bilmenin ve anlamanın gücünü vurgulayarak bu yaklaşımı desteklemektedir. Orta insan tipi, yalnızca dünyayı anlamakla kalmaz, aynı zamanda bu bilgiyi kullanarak hayatını daha güvenli ve huzurlu bir şekilde yönlendirmektedir. Bu bağlamda bilgi, hem kişisel bir güç hem de bir koruma aracı niteliğini taşımaktadır. Bu insan tipi, bilgiyle donanmış olduğunda, iktidar ve güç ilişkilerine girmenin gerekmediğini, ancak bilgiyle doğru bir yol izlemenin önemli olduğunu bilir. Bu atasözleri de bireyin neyi bildiğinin farkında olmasının, her durumda doğru hareket edebilmesinin anahtarı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilgeliğin ve bilginin değeri, Atebetü'l-Hakâyık'ta yer alan atasözlerinde açık biçimde vurgulanmaktadır. Eserde “*Bilgili insan kıymetli dinardır/ cahil ve bilgisiz (adam) değersiz bir akçedir*” (Arat, 1992, s. 86) ifadesiyle, bilgiye sahip bireyin toplumsal değerinin yüksekliği güçlü bir

benzetmeyle ortaya konulmaktadır. Dinarın altın, akçenin ise gümüş para birimi olması, bu karşıtlık üzerinden bilginin üstünlüğünü daha da belirginleştirir (Şirin User, 2006, s. 130-131; Şenata, 2024, s. 474). Benzer şekilde “*Alim bilgi ile yükseldi / bilgisizlik insanı aşağı düşürdü*” (Arat, 1992, s. 86) ve “*İnsan bilgisi ile tanınır / bilgisiz hayatta iken kaybolmuş sayılır*” (Arat, 1992, s. 86) atasözleri, bilginin bireyin toplumsal konumunu belirleyen temel unsur olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, orta insan tipinin bilgiye yüklediği anlam ile söz konusu beyitler arasında doğrudan bir paralellik kurulabilir. Nitekim orta insan tipi, iktidar ve güç ilişkilerinden ziyade bilgi ve tecrübeye dayalı bir yaşam anlayışını benimsemekte; bilgiyi hem bir rehber hem de toplumsal hayatta var olmanın temel şartı olarak görmektedir. Atebetü'l-Hakâyık'ta “*Bilgi, malı olmayan için tükenmez bir hazinedir / bilgi nesezsiz için verilmez bir neseptir*” (Arat, 1992, s. 87) “*Kemik için ilik ne ise, insan için de bilgi odur; / İnsanın ziyneti akıldır, kemiğinki ise iliktir*” (Arat, 1992, s. 86) atasözlerine baktığımızda bilginin “tükenmez bir hazine” ve “insanın ziyneti” olarak tanımlanması, bu insan tipinin dünyayı anlama ve kendini konumlandırma biçimiyle örtüşmektedir.

Devletin gücünün farkında olan orta insan tipi, genellikle temkinli, dengeleyici ve gerçekçi bir yaklaşım sergiler. Bu tip, iktidarın sağladığı gücün ve avantajların yanı sıra, bu gücün birey ve toplum üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerinin de farkındadır. Orta insan tipi, devletin iktidarını ve gücünü hem bir tehdit hem de bir gereklilik olarak değerlendirir; ancak bunun peşinden gitmektense, daha çok dengeyi ve huzuru korumaya odaklanır. Bu bakış açısı, atasözlerinde sıkça vurgulanan temalarla şekillenir. Orta insan tipi, devletin iktidarını ve gücünü sadece bir ayrıcalık değil, aynı zamanda büyük bir sorumluluk olarak bilir. Bu anlayış, atasözlerine şu şekilde yansımıştır:

“*Büyük başın derdi büyük olur.*”

“*Dağ başından duman eksik olmaz.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 112-113).

Orta insan tipi, devletin öneminin ve gücünün farkındadır. Ancak, iktidarın peşinden gitmek yerine, daha güvenli ve huzurlu bir yaşam sürmeyi tercih eder. Orta insan tipi, iktidar ilişkilerine karşı genellikle mesafeli bir tutum sergiler. İktidarın getirdiği baskılara karşı direnç göstermektense, uyum sağlama ve kendi güvenliğini koruma yolunu seçer. Bu durum, onu iktidarla doğrudan çatışmaktan kaçınan bir konumda tutar. Sonuç olarak, orta insan tipi ile atasözleri arasında güçlü bir bağ vardır; atasözleri, orta insan tipinin iktidara karşı geliştirdiği temkinli yaklaşımı pekiştirirken, sosyal denge ve uyumun korunmasına katkıda bulunur.

4. Kadın Erkek İlişkilerinde Orta İnsan Tipinin İktidar Algısı

Türk kültüründe, iktidar olgusu yalnızca devlet yapısında değil, toplumsal yapının en temel birimi olan ailede de kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Türk kültüründe orta insan tipi bağlamında iktidar olgusu, yönetici ve halk arasında olduğu gibi kadın ile erkek ilişkisinde de karşımıza çıkmaktadır. Seidler (1994, s. 104), toplumsal cinsiyet sisteminin kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerini yansıttığını belirtir. Buna ek olarak kadınlığın ve erkekliğin, karşılıklı bir iktidar bağı çerçevesinde anlamlandırılabilceğini ifade eder. Lipman-Blumen (1984, s. 4), erkekler ve kadınlar arasındaki rol, statü, sorumluluklar ve toplumsal kaynaklar üzerindeki eşitsiz kontrol yetkisinin, temel iktidar farklılıklarını doğurduğunu savunur. Geleneksel Türk toplumunda ise aile içindeki iktidar ilişkileri toplumsal cinsiyet kalıplarına dayanır ve bu durum, kadının evlilik içindeki rolünü şekillendirerek erkeğin kadın üzerinde bir güç ve otorite kurulmasına neden olur.

Aile ilişkileri bağlamında iktidar olgusuna, özellikle kadın ve erkek arasındaki ilişki perspektifinden bakıldığında, geleneksel Türk toplumunda evlilik kurumunun kadın için önemli bir sosyal güvence işlevi gördüğü gözlemlenmektedir. Kadınların belirli bir yaşa ulaştıklarında evlenmeleri, toplumsal normlar açısından büyük bir önem arz etmektedir. Geleneksel kültürde “Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk” atasözünün ifade ettiği üzere, kadının esas evi kocanın evidir ve koca evi, baba evine tercih edilmektedir. Bu bağlamda, kadın genellikle erkeğin yanında güçsüz, eksik ve yetersiz olarak algılanmakta; kadının kendi iradesiyle bağımsız hareket etme kapasitesine sahip olmadığı ve toplumsal statü kazanabilmek için bir erkeğe ihtiyaç duyduğu yaygın bir kanaat olarak kabul görmektedir (Günindi Ersöz, 2010, s. 172). Orta insan tipi içerisinde kadının evinde huzurlu ve mutlu olması için kocasına İtaatkâr olması bir kadın olarak evin düzenini sağlaması ve kocasına itaatsizlik yapmaması başka bir ifade ile elinin hamuruyla erkeğin/kocasının işine karışmaması nasihat edilmiştir.

Aynı zamanda evliliğin devam etmesi, evin içerisinde huzurun olması için kadının erkeğe itaat etmesi ve kocasının karşısında susması gerekmektedir. Orta İnsan tipi bağlamında aile içerisinde kadının bu tutumu ve duruşu “*gece yağar gündüz açar, yıl düzlüğü; erkek söyler kadın susar, ev düzlüğü*” (Aksoy, 1993) atasözünde de kendisini açıkça göstermektedir.

Geleneksel aile düzeninde, toplumsal cinsiyet kalıplarına bağlı olarak kadın ve erkek arasındaki ilişkide hiyerarşik bir yapı oluşmaktadır. Aile içerisinde ekonomik gücü belirleyen ve ailenin reisi olan erkek iken, kadın sadece evin düzeninden sorumludur. Erkek ve kadın arasındaki bu ilişki iktidar ve otorite ile ilişkilendirilmekle beraber orta insan tipi bağlamında kadının kocasına karşı uyumlu ve itaatkâr olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Aile içerisinde evde son sözü söyleyen ve sözü dinlenen erkektir dolayısıyla egemenlik ve güç erkektedir. Bu durum atasözlerine de yansımıştır. Atasözlerinde aile içerisinde erkeğin otoritesi, gücü ve hâkimiyeti vurgulanırken kadının ise bu güç ve otorite karşısında her zaman uyumlu olması öğütlenmektedir. Atasözlerinde erkeğin aile içerisindeki ve kadın üzerindeki erk ve otoritesi şu şekilde ifade edilmektedir:

“*Altın başlı kadından cılız erkek daha iyidir.*”

“*Avrat attır, gemini boş tutma.*”

“*Ekmeği kessem yarım olur kimi alsam karım olur.*”

“*Eri olmayanın yeri olmaz.*”

“*Erkeği olmayanın evi güneş açmaz*”

“*Ersiz avrat yularsız at.*”

“*Herkes evinde ağadır.*”

“*Herkes evinin beyidir.*”

“*Kadın sopayı kocasına eliyle verir.*” (Yurtbaşı, 2010, s. 198-203).

Erkek, aile içinde otoriteyi sağlayan ve son sözü söyleyen kişi olarak konumlanırken, kadın ise bu otoriteye itaat eden ve uyum gösteren bir rol üstlenir. Bu durum, atasözlerinde de belirgin bir şekilde karşımıza çıkar. Kadının, evdeki düzeni sağlamak için eşinin otoritesine karşı çıkmaması gerektiği öğütlenir. Örneğin, “*Kadın sopayı kocasına eliyle verir*” atasözü, kadının erkeğin gücünü pekiştirerek, ailedeki düzeni korumak için elinden geleni yapması gerektiğini anlatmaktadır.

“*Erkeği olmayanın yeri olmaz*” ve “*Eri olmayanın evi güneş açmaz*” atasözleri, kadının toplumda saygın bir konumda olabilmesi için bir erkeğe, özellikle de bir eşe sahip olmasının zorunluluğuna vurgu yapar. Bu durumda kadın, erkeğin gücü ve statüsünden beslenir ve bu nedenle erkeğin otoritesini kabul etmek, ona itaat etmek, kadının ev içindeki düzeni sağlamak adına bir gereklilik olarak görülür. Orta insan tipi bağlamında, ailedeki iktidar ilişkileri, erkek ve kadının geleneksel rollerine dayalı bir yapı içerisinde şekillenir. Erkek, ekonomik gücü ve toplumsal konumu itibarıyla ailenin reisi olarak konumlanırken, kadın, bu otoriteyi kabul eden, evin düzenini sağlamaya çalışan bir figürdür. Kadının evdeki huzuru, erkeğin otoritesine itaat etmekle mümkün olacağı kabul edilir. Bu hiyerarşik ilişki, atasözlerinde sıkça vurgulanan bir temadır ve geleneksel Türk toplumundaki geleneksel cinsiyet rollerini de gözler önüne serer. Erkek ve kadının bu eşitsiz güç dinamiği, toplumun geneline yayılan bir anlayış olarak aile içindeki iktidar ilişkilerini şekillendirir.

Orta insan tipi bağlamında, kadının evdeki rolü, sadece fiziksel bir varlık olmanın ötesinde, aileyi ayakta tutan temel unsurların başında gelir. Kadının ev içindeki davranışları, evliliğin sürekliliği ve aile birliğinin korunması açısından belirleyici bir rol oynar. Atasözlerinde kadının evin huzurunu sağlamak için, itaatkâr, hamarat ve iyi huylu olması gerektiği sıkça vurgulanır. Bu anlayış, kadının yalnızca ev işlerinden sorumlu olmasının ötesine geçer; aynı zamanda ailedeki düzenin ve mutluluğun teminatı olarak görülür. Atasözlerinde evin huzuru kadının kocasına karşı itaatkâr olmasından geçmektedir. Ev içerisinde kadının görevi eşine ve çocuklarına bakmak ve evin huzurunu ve düzenini sağlamaktır. Aksi takdirde kadının evliliği ve yuvası yıkılacaktır. Türk kültüründe bu duruma hiç hoş bakılmamaktadır. Evlilik kurumu için evdeki huzurun ve aile ilişkilerin devamlılığı kadının görevi olarak görülmüştür. Bu

nedenle atasözlerinde evliliğin gerekliliği ve sürekliliği açısından kadının kocasına itaat etmesi, düzenli olarak evinin işini yapması, güzel bir şekilde evine ve çocuğuna bakmasının gerektiği vurgulanmıştır:

“Er getirir, avrat yetirir.”

“Erkeğin elinde çubuk, kadının elinde çocuk.”

“Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet.”

“Evi ev eden kadındır.”

“İyi adam eşeğinden, iyi kadın döşeğinden belli olur.”

“İyi ipek kendini kırdırmaz, iyi kadın kendini dövürmez.”

“Kadın kadıncık gerek.”

“Kadını evinden, erkeği pirinden sorarlar.”

“Kadını hamarat eden ateştir.”

“Yuvayı dişi kuş yapar/ Yuvayı yapan dişi kuştur.”

“Yuvayı yapan da yıkanda dişi kuştur.” (Yurtbaşı, 2010, s. 198- 213, 311-316).

Bu bağlamda, kadının görevi yalnızca çocuklarını büyütmek ve ev işlerini yapmakla sınırlı değildir; aynı zamanda evin huzurunu ve aile içindeki düzeni sağlamak gibi toplumsal sorumlulukları vardır. Türk kültüründe, evlilik kurumu kadının elinde şekillenir ve evin temel yapısını kadının kişiliği ve davranışları oluşturur. Bu sorumluluk, kadının hem kendi pozisyonunu hem de ailenin genel yapısını güvence altına almaktadır. Orta insan tipi bağlamında, kadın, ev içindeki huzurun teminatı olarak görülür. Ailenin devamlılığı ve huzuru, kadının görevi olarak tanımlanır. Türk kültüründe, kadın evin düzenini sağlayan, aileyi bir arada tutan bir figürdür ve bu rol, kadının kocasına karşı itaatkâr olmasını, hamarat olmasını ve iyi huylu olmasını gerektirir. Atasözlerinde sıkça vurgulanan bu unsurlar, kadının toplumsal rolünü, aile içindeki güç ve otorite ilişkisini ortaya koymaktadır.

Geleneksel Türk kültüründe, kadın-erkek ilişkileri, toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin bireyler üzerindeki etkileri, genellikle iktidar ve otorite ilişkileri üzerinden şekillenmiştir. Türk kültüründe kadının, aile birliğinin ve toplum düzeninin korunmasında erkeğe olan bağımlılığı ve erkeğin kadına karşı sorumluluğu önemli bir yer tutar. Atasözlerinde bu durum, kadının toplumdaki ve ailedeki yerini belirleyen ve kadının güvenliliğinin erkeğin himayesiyle sağlandığına dair ifadelerle vurgulanır:

“Peyniri deri korur, kadını eri.”

“Eri olmayanın yeri olmaz.”

“Erkeği olmayanın evi güneş açmaz”

“Ersiz avrat yularsız at.”

“Evin direği erkek duvarı kadındır.”

“Koca olsun da isterse cüce olsun.”

“Varsa eşin rahattır başın, yoksa eşin zordur işin.” (Yurtbaşı, 2010, s. 198-213).

Kadının evdeki varlığının, erkeğin varlığıyla tamamlandığı ve kocası olmayan bir kadının, hem ailevi hem de toplumsal düzeyde bir yerinin olmayacağına dair geleneksel bir anlayış hâkimdir. Orta insan tipi açısından bakıldığında, bu yaklaşım, kadının sosyal işlevini ve konumunu, erkeğin güç ve otoritesiyle tanımlar. Atasözlerinde, ailedeki güç ilişkileri genellikle erkeğin otoritesine işaret eder. *“Evin direği erkek, duvarı kadındır”* atasözü, ailenin işleyişindeki dengeli ve her iki tarafın rollerinin birbirini tamamlayıcı olduğunu belirtir. Erkek, aileyi dış dünyadan koruyan bir figürken, kadın da evin iç düzenini sağlayan ve bu düzenin sürekliliğini temin eden bir ögedir. Bu dinamikte, erkek genellikle dış dünyaya yönelik bir güç olarak konumlandırılırken, kadın iç dünyadaki düzeni ve aileyi ayakta tutan unsurlardan biridir. Orta insan tipi açısından bakıldığında, bu iki figürün birbirini tamamlayan roller üstlendiği ancak yine de erkeklerin toplumda baskın rol oynadığı bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Orta insan tipi bağlamında bakıldığında, geleneksel Türk kültüründe kadının ve erkeğin rolleri, toplumsal düzenin ve huzurun sağlanması adına birbirine bağlıdır. Geleneksel Türk toplumunda kadının toplum ve aile içindeki yeri, erkeğin gücüne ve otoritesine dayandırılır. Atasözlerinde yer alan “*Peyniri deri korur, kadını eri*” ve “*Eri olmayanın yeri olmaz*” gibi ifadeler, kadının toplumsal statüsünün, erkeğin desteği ve koruması altında şekillendiğini ortaya koyar. Orta insan tipi, bu toplumsal düzenin bir parçası olarak, kadının erkeğe bağlılığını ve ev içindeki dengeyi sağlayarak huzurun teminini amaçlar. “*Evin direği erkek, duvarı ise kadındır*” atasözü, erkeğin aile içindeki liderlik rolünü ve kadının bu liderliğe nasıl tâbi olduğunu anlatan bir ifadedir. Burada, erkek, evin “direği” yani temel taşıyıcı gücü olarak tanımlanırken, kadın ise evin düzenini sağlayan “duvar” olarak tanımlanır. Kadın, erkekle birlikte aileyi ayakta tutan önemli bir figürdür, ancak erkek, bu gücün ve düzenin nihai karar vericisi ve sağlayıcısıdır.

Kadının erkeğe ekonomik olarak bağlılığı, ona karşı itaatkârlık ve saygıyı da beraberinde getirir. “*Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz.*” (Yurtbaşı, 2010, s. 205) atasözü, kadının erkeği aşarak evdeki düzeni bozmasının, toplumsal huzursuzluk ve aile içi karışıklığa yol açacağına dair bir uyarıdır. Orta insan tipi açısından bakıldığında, burada kadının erkeğin egemenliğini kabul etmesi, evin huzurunun ve düzeninin sağlanması için gerekli ve elzem kabul edilir. Türk kültüründe, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerde belirgin bir toplumsal hiyerarşi vardır. Bu hiyerarşi, geleneksel toplumsal yapı ve değerlerle sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Kadının evdeki rolü, erkeğin söz sahibi olduğu, düzenin ve otoritenin erkeğe ait olduğu bir sistemde şekillenir. Bu hiyerarşik yapının ortaya koyduğu kurallara karşı gelmek, hem kültürel hem de sosyal açıdan hoş karşılanmaz. “*Kadınla tavuk bağlanmaz*” ve “*Karı ile çıkma yola, başına gelir türlü bela*” gibi atasözleri de kadının müdahalelerinin ev düzenini bozarak olumsuz sonuçlar doğuracağına dair bir uyarı içerir. Bu atasözleri, kadının erkeğe bağlı kalması, evin huzur ve düzeninin korunması için kadının erkeğin işlerine müdahale etmemesi gerektiğini ve erkeğin otoritesine saygı göstermesinin aile düzeni açısından önemli olduğunu ifade etmektedir. Orta insan tipi, Türk kültüründe genellikle pragmatik ve düzeni koruyan bir tutum sergiler. Bu nedenle orta insan tipi, kadının rolünü ve erkekle olan ilişkisini, toplumsal normlara uygun bir biçimde düzenlemeye çalışır. Kadının erkekle olan ilişkisi, erkeğin otoritesini sarsmamak, evin düzenini sağlamak ve aileyi korumak amacıyla şekillenir. Orta insan tipi, kadının erkeğin işine müdahale etmeyerek, ailenin huzurunu ve toplumda kabul gören düzeni sürdürmesini bekler.

Bu bağlamda, atasözlerinde kadının erkeğin önüne geçmesi, söz sahibi olması ve erkek işine karışması hoş karşılanmaz. Orta insan tipi açısından, kadının evdeki sorumlulukları sınırlıdır ve toplumsal düzenin korunması adına erkeğin otoritesine saygı göstermesi gerektiği vurgulanır. Bu anlayış, geleneksel Türk kültürünün aile içindeki hiyerarşik yapı ile doğrudan ilişkilidir ve kadın-erkek ilişkilerinde kadının erkeğe tâbi olmasının önemini ortaya koyar. Bununla birlikte orta insan tipi, toplumun düzenini ve huzurunu sağlamak adına bu tür öğütleri benimser ve kadının evdeki rolünü, toplumun belirlediği sınırlar içinde tutmasını bekler.

5. Sonuç

Orta insan tipi, Türk atasözlerinde yalnızca bir tipoloji olarak değil, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan temel bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu tipin iktidara karşı geliştirdiği temkinli ve mesafeli tutum, bireysel bir tercih olmanın ötesinde, kültürel olarak üretilmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir davranış biçimidir. Bu yönüyle atasözleri, yalnızca mevcut durumu yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda bireyin nasıl davranması gerektiğini belirleyen normatif bir çerçeve sunar.

İktidarla doğrudan çatışmadan kaçınma, orta insan tipinin en belirgin özelliklerinden biridir. Bu tutum, bir yandan toplumsal huzur ve istikrarın korunmasına katkı sağlarken, diğer yandan bireyin hareket alanını bilinçli biçimde sınırlandırır. Ancak bu durum, pasif bir uyumdan ziyade, riskleri hesaplayan ve mevcut düzen içinde kendine güvenli bir alan açmaya çalışan pragmatik bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

Aile yapısı ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında da benzer bir hiyerarşik düzenin sürdürüldüğü görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin belirli kalıplar çerçevesinde şekillenmesi, iktidarın yalnızca siyasal alanda değil, gündelik yaşamın en temel birimi olan ailede de etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kadının daha çok uyum ve sürekliliği sağlayan bir rol

üstlendiği, erkeğin ise otoriteyle ilişkilendirildiği bir yapı dikkat çekmektedir. Böylece iktidar ilişkilerinin farklı toplumsal katmanlarda yeniden üretildiği anlaşılmaktadır.

Atasözlerinde orta insan tipinin işlevi, yalnızca bireysel davranış kalıplarını tanımlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal düzenin nasıl algılandığını ve sürdürüldüğünü de ortaya koyar. Devlet yönetimi bağlamında iktidarla çatışmadan kaçınma eğilimi, toplumsal uyumu koruyan bir strateji olarak okunabilir. Benzer şekilde aile içindeki rollerin uyum temelinde şekillenmesi, bu düzenin mikro düzeyde yeniden üretildiğini göstermektedir. Nâbî'nin *Hayriyye*'sinde “evsatu'n-nâs” olarak tanımlanan orta insan tipi, bu yönüyle bireysel davranış ile kültürel normlar arasında bir köprü kurar. Günümüzde de bireylerin sistemle çatışmak yerine denge ve uyumu önceleyen yaklaşımlarında bu anlayışın izleri sürmektedir.

Bu bağlamda orta insan tipi, yalnızca toplumsal düzenin korunmasına hizmet eden pasif bir unsur değil; normların, değerlerin ve davranış kalıplarının sürekliliğinde aktif rol oynayan bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, Türk toplumunun geleneksel yapısını ve iktidar algısını anlamada anahtar bir kavram niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

- AKA, B. (2011). *Nâbi'nin 'Orta İnsan Tipi'nin Hersekli Ârif Hikmet'teki Değişimi*. Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi/ Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AKSOY, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- AKSOY, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- ALBAYRAK, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- ARAT, R. R. (1992). *Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BERK YILMAZ, A. (2019). "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı- Türk Atasözleri ve Deyimlerinin "Cinsiyetçi" Roller Üzerinde Etkileri". *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1):69-90.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AKM Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2018). *Halk Edebiyatına Giriş I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- DİCLEHAN, Ş. (1989). "Şair Nâbi ve Hayriyyesi". *Diriliş*: 31-47.
- FOUCAULT, M. (2014). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GÜNİNDİ ERSÖZ, A. (2010). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini, *Gazi Türkiyat*, 6: 167-181.
- GÜRİZ, A. (2008). *Atasözleri ve Halk Deyimleri Işığında Türk İnsanı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- KAPLAN, M. (1961). "Nâbi ve Orta İnsan Tipi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XI*: 31.
- KAPLAN, M. (2019). *Hayriyye-i Nabi*. Ankara: Atatürk Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KORKMAZ, E. (2025). "Divan Edebiyatında Devlet-Millet İlişkisi: Nâbi Örneği". *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi (YASAD)*, 4 (6): 72-83.
- KUNDAKÇI, E. (2022). "Kazak Atasözlerinde İktidar". *Anasay*, 6 (22): 231 – 273.
- LİPMAN-BLUMEN, J. (1984). *Gender Roles And Power*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- SEİDLER V. (1994). *Unreasonable Men, Masculinity and Social Theory*. London: Routledge.
- ŞENATA, N. (2024). "Atebetü'l Hakayık'ın Tematik Söz Varlığı: Adlar", *Söylem Filoloji Dergisi*, 9 (1): 445-479
- ŞENER, H. (2013). "Hayriyye-i Nâbi'de Aktarılan Değerler". *Turkish Studies*, 8 (1): 2501-2524
- ŞİRİN USER, H. (2006). Türkçede Para ve Para Birimi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 52, 2004 (1):128-151.
- UĞUZMAN, T. (2014). *Atasözlerine ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- YURTBAŞI, M. (2012). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. Fatih: Excellence Dictionaries.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://sozluk.gov.tr/> (15.10.2024).

URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> (15.10.2024).

URL-3: <https://sozluk.gov.tr/> (15.10.2024).